

KLASY, WARSTWY I WŁADZA

Włodzimierz Wesolowski

Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966, 260 str.

W. Wesolowski zůstává i ve své druhé knižní publikaci věren tématu, jež bylo předmětem jeho první knihy: problematice tříd, vrstev a moci. Avšak zatímco jeho první práce *Studia z socjologii klas i warstw społecznych* (Warszawa 1962) byla plně zaměřena na to, jakou podobu mají tyto otázky v kapitalistické společnosti, druhá knížka, již si chceme blíže všimnout, se zabývá, zejména ve své poslední kapitole, některými aspekty této problematiky ve společnosti socialistické.

Pro Wesolovského studie je charakteristické, že si všimají problémů velmi aktuálních, že v řadě případů jsou to vlastně vůbec první pokusy o marxistický přístup k otázkám, kterým se doposud věnovala téměř výlučně sociologie nemarxistická, a že z toho důvodu je pochopitelná skutečnost, na kterou sám autor několikrát upozorňuje, že jeho závěry nelze chápat za konečná řešení, nýbrž spíše za východiska k další diskusi.

Zatímco ve své první knize se Wesolowski zaměřil na otázku vývoje sociálně profesionální struktury ve vyspělých kapitalistických zemích, na otázku, zda vládnoucí třídou buržoazní společnosti jsou kapitalisté nebo manažeři, na otázku vztahu třídního panství a moci zájmových skupin a konečně na otázku rozvrstvení společnosti na základě prestiže, ve své druhé práci *Klasy, warstwy i władza* (Třídy, vrstvy a moc) se v první kapitole pokouší o systemizaci marxovské teorie třídního panství, ve druhé se zabývá vztahem panující třídy a mocenské elity, ve třetí podrobuje kritice funkcionální teorii stratifikace a v závěrečné analyzuje přeměny třídní struktury v socialistické formaci.

Z uvedeného výčtu problematiky Wesolovského knihy je patrné, že za východisko dalších úvah mu slouží marxovské názory na třídní panství roztroušené v řadě Marxových děl, jež se Wesolowski pokusil systematizovat. Přesto, že by se mohlo na první pohled zdát, že takovéto východisko je příliš

historizující a antikvární, není tomu tak a v celém kontextu knihy se ukazuje jako zcela funkční. Tyto „návraty“ k Marxovi a k jeho pokračovatelům, které ostatně známe i z naší teoretické produkce (uvádím zejména dvě práce, pro něž je obdobný postup typický: E. Urbánek, K. Michňák: *Společenské třídy*, Praha 1964, E. Urbánek: *Struktura a dynamika třídní společnosti*, Praha 1966), jsou zdůvodněné přinejmenším dvěma okolnostmi: 1. Po dlouhá léta se za marxistické vydávaly některé názory, které s Marxovými závěry měly jen velmi málo společného. Bylo to způsobeno známými deformacemi stalinského období. Některé z těchto myšlenkových deformací se vžily a natolik pronikly do povědomí lidí, kteří se s marxismem seznamovali povrchně (a to i těch, či dokonce zejména těch, jež zaujímají v socialistické společnosti často významné pozice a jejichž praktická rozhodnutí mohou být tudíž dalekosáhlá), že se s nimi setkáváme dodnes. To se týká např. v neposlední řadě i Marxova pojetí tříd a jeho názorů na strukturu socialistické společnosti. Každý takový návrat a pokus o systemizaci a interpretaci autentických Marxových názorů není proto za této situace pouhou historickou záležitostí, nýbrž činem, který může být nanejvýš aktuální. 2. Kromě toho nacházíme u Marxe četné podněty pro řešení otázek soudobé sociologie. Wesolowski o tom píše: „Naším cílem je . . . rozvinout *obecnou teorii* společnosti, která by byla založena na základních předpokladech marxismu. Je pochopitelné, že využívání závěrů jiných myslitelů nemůže být nekritické. Vyžaduje řadu konkrétních úvah a rozhodnutí. Někdy nám pokus o takovéto využití znovu objevuje Marxe, neboť nám připomíná, že jeví, které byly širěji zpracovány jinými, si povšiml i on a že k nim alespoň obrysovitě přihlížel v souhrnu svého myšlení. Tak je tomu např. s problematikou elit, která třeba ve formě teze o »politických a literárních představitelích třídy«

je v Marxově myšlení nastíněna“ (str. 6–7). A takovýchto podnětů bychom v Marxově díle našli více.

Pro Wesolowského další úvahy jsou zvláště cenná ta místa z první kapitoly, kde systematizuje názory klasiků marxismu na poměr třídního panství k mechanismům vlády a na problematiku „třídní rovnováhy“. Pokud běží o první otázku, vychází Wesolowski zejména ze dvou prací, z *Třídních bojů ve Francii 1848–1850* a z *Osmnáctého brumairu Ludvíka Bonaparta*. V této souvislosti upozorňuje hlavně na tyto skutečnosti: 1. Marx rozlišoval panující třídu a skupinu lidí, kteří se profesionálně zabývají politikou v intencích této třídy, tj. stranické funkcionáře a ideology. 2. Marx rovněž rozlišoval panující třídu a skupinu lidí, které počítal do „byrokracie“, tj. především státní výkonný aparát. Kromě toho postřehl, že mezi panující třídou a jejími politickými reprezentanty, jakož i mezi panující třídou a relativně nezávislou byrokracií mohou vznikat konflikty. (Kdyby měli vedoucí političtí činitelé socialistických zemí a komunistických stran vždy na paměti tuto myšlenku, nikdy by nedocházelo ke zjednodušenému ztotožňování třídního panství s jeho konkrétními politickými představiteli, které v letech „kultu osobnosti“ vedlo často ke zcela nediferencovanému přístupu k různým politickým představitelům kapitalistických zemí.) Za pozornost rovněž stojí skutečnost, jak neobyčejně významnou politickou funkci připisoval Marx zmíněným politickým a ideologickým reprezentantům třídy.

V části, kde Wesolowski systematizuje názory klasiků na to, jaké jsou způsoby, jimiž se realizuje politické panství, rozlišuje dva jeho základní typy: 1. panství přímé a 2. panství nepřímé. Oběma těmito typy se klasikové zabývali, jakkoli ovšem těchto názvů nepoužívali. Co rozumí Wesolowski přímým panstvím? Je to takový způsob politického panství, kdy třída získává politický vliv na vládu prostřednictvím svých politických představitelů. Tito političtí představitelé jsou pod vlivem třídy a vláda zase pod jejich vlivem. To znamená, že vláda je pod rozhodujícím vlivem zorganizovaného tlaku a for-

mulovaných požadavků panující třídy. Dělá to, co od ní očekává nebo žádá třída. Naproti tomu s nepřímým panstvím se setkáváme tehdy, kdy vláda vůbec neposlouchá názory třídy, ani jejích politických představitelů. Realizuje výlučně svá rozhodnutí, která jsou často v rozporu s názory politických představitelů panující třídy. Nicméně zajišťuje přítom a chrání ekonomické panství této třídy. S popisem takové situace se setkáváme např. v *Osmnáctém brumairu* ve vztahu Ludvíka Bonaparta k Národnímu shromáždění, které bylo svým složením i svými názory „buržoazní“. Wesolowski k tomu dodává, že „panství přímé a nepřímé, jak jsme je zde rozlišili, je možné chápat jako ideální typy. Ve skutečnosti se můžeme setkat s řadou politických systémů, jež jsou charakterizovány smíšenými znaky. Nastíněné typy jsou však jistými analytickými modely, které lze vytvořit na základě názorů klasiků a mohou být použity i při analýze jiných situací než jsou ty, jež přímo popsali Marx a Engels“ (str. 59).

Jinou významnou otázkou, již se klasikové zabývali a kterou se Wesolowski pokouší na základě jejich děl systematizovat, je problematika třídních zájmů. Také tato otázka je z hlediska dalších částí knihy důležitá. Wesolowski se domnívá, že v Marxových a Engelsových úvahách můžeme rozlišit přinejmenším tyto druhy třídních zájmů: 1. „organické“ zájmy třídy, 2. zvláštní zájmy třídy a 3. partikulární zájmy třídních „frakcí“ nebo vrstev tvořících složky panující třídy. Jiné důležité analytické rozlišení se týká vůle třídy (čili za normálních podmínek vůle jejích politických představitelů) a organických zájmů třídy. Zatímco organické zájmy třídy mají trvalý ráz, vůle třídy se zaměřuje pouze na dočasné cíle a z toho důvodu mezi nimi může existovat rozpor. Jaký vliv může mít tento rozpor na vztah mocenské elity a panující třídy, o tom pojednává Wesolowski v další kapitole, o níž se ještě zmíníme.

Pokud jde o otázku třídní rovnováhy, která v úvodní části Wesolowského knihy zaujímá rovněž důležité místo, autor ukazuje, že klasikové si uvědomovali a analyzovali si-

tuace, kdy dochází k takovému rozložení sil, že ani jedna z nepřátelských tříd není schopna plně se chopit přímého politického panství. Na tomto pozadí je potom možné určitým způsobem interpretovat koncepci „samostatnosti“ státní moci absolutistického typu, jakož i v určité formě přistoupit k problému „samostatných zájmů“ byrokracie, armády nebo administrativní správy. Na to, že takovéto zájmy existují, upozorňovali klasikové často. Neznamená to ovšem, že by v Marxově pojetí „byrokratické vlády“ vylučovaly „třídní panství“.

Pečlivé shrnutí a systemizace názorů klasiků na otázky třídního panství není, jak jsme na to už upozornili, ve Wesolowského knize samoúčelem. Je teoretickým východiskem a často přímo klíčem k řešení a pochopení některých aktuálních problémů sociologie politických vztahů. To se ukazuje hned ve druhé kapitole práce, která se zabývá neobyčejně významnou otázkou vztahu panující třídy a mocenské elity. Kdybych měl hodnotit teoretický přínos jednotlivých kapitol Wesolowského knihy pro současnou marxistickou sociologii, pokládal bych právě tuto část za nejvýznamnější.

Wesolowski vychází z myšlenky, že existují tři základní typy teorie společenské dělby moci: 1. různé interpretace marxovské teorie panující a podřízené třídy, 2. rozmanité teorie mocenské elity a mas a 3. různé verze teorie zájmových skupin. Tato pojetí si po mnoha stránkách konkurují, avšak Wesolowski připouští — a to je myšlenka velmi správná a pro další výklad plodná —, že se také alespoň v některých otázkách navzájem doplňují, jinak řečeno, mohou být chápány jako komplementární. V této kapitole jde autorovi především o otázku vzájemného vztahu marxovské teorie panující třídy a teorie mocenských elit, zatímco o teorii zájmových skupin v poměru k marxismu pojednal už ve své první práci.

Celý Wesolowského výklad v této části je polemicky zaměřen proti dvěma stanoviskům, která oprávněně považuje za nesprávná. První z nich, jež stále více převládá v soudobé západní sociologii, spočívá v tom, že mocenská elita je zkoumána odtrženě od

třídní struktury společnosti v marxovském pojetí. Druhé pak, jež donedávna dominovalo v marxistické sociální teorii, pochybovalo o teoretické i praktické užitečnosti úvah o elitách, vycházelo z přesvědčení, že problematika třídní struktury vyčerpává všechny otázky tohoto druhu a snažilo se tvrdit, že elita je totožná s panující třídou.

Aby autor dokázal, že ztotožňování zmíněných dvou sociálních skupin není oprávněné, ukazuje nejprve, že každá z nich se vyděluje z jiné základny. Zatímco panující třída (v marxovském smyslu) je produktem ekonomického systému, patří do ní ti, kteří díky svému vztahu k výrobním prostředkům jsou při rozdělování společenského produktu privilegováni, tj. za kapitalismu všichni kapitalisté, mocenská elita je naproti tomu produktem politické struktury společnosti, patří k ní ti, kteří se podílejí na vytváření a přijímání státních rozhodnutí.

Základem faktu, že panující třída a mocenská elita stejně jako třídní panství a moc elity není za kapitalismu totéž, je skutečnost, že se vznikem této společensko-ekonomické formace došlo k rozdělení dvou funkcí, které dříve (za feudalismu) splývaly: funkce vlastníka výrobních prostředků a funkce reprezentanta státní moci. Zatímco za feudalismu měl feudální pán svrchovanou moc nad zemí i rolníky, kteří na ní bydleli a pracovali, a byl tudíž nejen vlastníkem půdy, ale rovněž přímým politickým nadřízeným rolníků, za kapitalismu taková situace neexistuje. Vlastník továrny není zároveň představitelem vlády, nemá politickou ani soudní svrchovanou moc nad svými dělníky. Ekonomická struktura společnosti není zároveň její strukturou politickou.

Z toho plyne, že se vznikem kapitalismu se objevují dva odlišné typy sociálních pozic a rolí: role vlastníka výrobních prostředků plnicího funkce organizátora výroby a role politika plnicího funkce organizátora politického života. V jednotlivých případech se tyto role mohou spojovat v jedné osobě (ostatně jako celá řada dalších rolí), avšak jsou to role odlišné a spolu s pokračujícím rozvojem politického života dochází k profesionalizaci politiků. Tato situace vede k tomu,

že musíme rozlišovat panující třídu a mocenskou elitu jako dva rozdílné soubory osob. Wesolowski píše, že teoreticky vzato to mohou být: 1. soubory zcela různé, 2. soubory vzájemně se prolínající, 3. soubory, jež se určitým způsobem překrývají.

Už jsme upozornili na skutečnost, že stejně jako nelze ztotožňovat panující třídu a mocenskou elitu, rovněž „třídní panství“ a „moc elity“ jsou různé věci a jako takové je musíme zkoumat. Neznamená to ovšem, že mezi nimi neexistuje žádná souvislost, že na sebe vzájemně nemají vliv. Wesolowski rozeznává tři druhy jejich vzájemného působení: 1. obecná závislost politického procesu na třídním panství, 2. aktivní upevňování onoho panství jednotlivými akty mocenské elity, 3. omezování zmíněného panství uvedenými akty. Přitom autorovu pozornost poutá hlavně případ první a třetí.

Pokud běží o první druh vzájemného působení, je to ona stránka, která bývá nemarxistickými sociology politických vztahů podceňována. Zapomínají nebo si neuvědomují, že v každodenním rozhodování je činnost elity významně podmiňována a limitována třídním panstvím. V tomto rozhodování bere elita určité skutečnosti za neoddiskutovatelné, za takové, jež nepodléhají jejím rozhodnutím. Mezi ně patří především otázka svrchované kontroly pracovních prostředků, pracovního procesu a produktu. Elita tedy bere, jak píše Wesolowski, „for granted první, neobyčejně podstatný prvek třídního panství — panství ekonomické. Za druhé, v každodenním rozhodování přijímá elita jako základ určitý hodnotový systém, čili přihlíží k druhému podstatnému prvku třídního panství — k panství ideologickému“ (str. 98). A tak i když třídní panství je něčím jiným než politické rozhodování, nachází v něm svůj výraz. Avšak vliv panující třídy na rozhodnutí elity se prosazuje ještě jinou cestou. Zmíněná rozhodnutí jsou, jak známo, závislá především na síle vlivu jednotlivých středisek, která se vvslovují pro jistá řešení. Všechno, co podléhá diskusí a licitací, záleží jedině na politických vlivech. I panující třída, jestliže chce dosáhnout určitého rozhodnutí, musí mít politický vliv. Samo panství

zde nestačí. Není však možné přehlédnout skutečnost, že panující třída má specifické, pouze sobě vlastní prostředky politických vlivů. A tak z hlediska možnosti ovlivňovat rozhodnutí jsou si všichni rovni. Nikoli všichni však mají tytéž prostředky vlivu.

Pokud běží o druhý aspekt vzájemného působení třídního panství a moci elity, ten byl často podceňován mezi teoretiky hlásícími se k marxismu. Jde o situace, kdy třídní panství je v podmínkách kapitalismu mocenskou elitou omezováno. Wesolowski o tom píše: „Vliv určité mocenské elity na konkrétní formu třídního panství kapitalistů není jevem vlastním pouze naší době; stejně tak vliv, který bychom mohli považovat za omezující ve vztahu k některým prvkům třídního panství. Avšak v dnešní situaci je způsoben podmínkami specifickými pro naši dobu a má — jak se zdá — trvalejší a strukturálnější ráz“ (str. 100). Základní faktory, které k tomuto stavu vedly, jsou tři: 1. krizový charakter podmínek, v nichž se ocitlo třídní panství kapitalistů po vzniku socialistických států, 2. rozvoj ekonomických a sociálních funkcí státu, 3. vytvoření zájmových skupin, které jsou vůči byznysu v opozici. Tyto faktory pak mají tři závažné důsledky: 1. řada složek ekonomického panství podléhá kontrole a organizačnímu vlivu politické moci, 2. politická moc podléhá nátlaku různých zájmových skupin a hledá u těchto skupin podporu, 3. politická moc je nucena přijímat rozhodnutí, která nejsou odpovědí na aktuální požadavky kapitalistů, leč na určitou objektivní vnitřní i mezinárodní situaci.

„Za této situace — píše Wesolowski — se výrazně projevují určité odlišné znaky panující třídy a mocenské elity. Panující třída je ve své mase statická a konzervativní. Mocenská elita je dynamická a novátorská. Stupeň tohoto dynamismu a novátorství může být rozdílný. Ale vždy je dynamičtější a novátorštější než panující třída. Plyne to z funkcí, které musí plnit.“

Panující třída, jež je třídou privilegovanou, chce přirozeně udržet svoje výsady. V dnešních podmínkách to znamená udržení statu quo. Mocenská elita bere za neoddis-

kutovatelný základ své politiky určitý vlastnický systém a určitou ideologii. Ale jejím úkolem není udržovat prostě při životě jistý systém. Jejím úkolem je spíše takové udržování tohoto systému, které by bylo přijatelné nejen pro panující třídu, leč i pro jiné třídy a vrstvy. Jejím úkolem je rovněž udržování tohoto systému v takové formě, jež by umožňovala jeho hladké a účinné fungování. Plnění těchto dvou funkcí je vždy otázkou tvůrčí představivosti a jejího využívání při tvorbě politického programu“ (str. 103—104).

Jako příklad takového působení elity uvádí Wesolowski činnost amerického presidenta F. D. Roosevelta a jeho politických spolupracovníků ve třicátých a čtyřicátých letech. Je známo, že ten v jednom ze svých soukromých dopisů napsal: „Jedním z mých nejzávažnějších úkolů je zachránit bankéře a podnikatele před sebevraždou.“ Uvědomoval si, že v nových podmínkách se může uchovat jedině reformovaný kapitalismus a rozhodl se tuto modifikaci vnutit třídě. Tak se mocenská elita stala iniciátorem a realizátorem omezení třídního panství.

V této souvislosti klade Wesolowski oprávněnou otázku: „Jak hodnotit rooseveltovské reformy z hlediska jejich obsahu? Poněvadž jejich předpokladem bylo spíše uchování kapitalismu než jeho likvidace, můžeme říci, že tento program byl konzervativní. Byl však konzervativní pouze ve srovnání s programem socialistických přeměn. Z hlediska vnitřního, ve srovnání s tím, co mu předcházelo, byl pokrokový, neboť omezoval kapitalistické panství“ (str. 105).

Tímto srovnáním se stává zřejmý dvojaký a rozporný ráz programu elity, který spočívá v udržení panství za cenu jeho omezení. Touto otázkou a problémy, které z ní vyplývají při hodnocení politických elit kapitalistických států z hlediska jejich pokrokovosti a reakčnosti, se pak Wesolowski zabývá v závěru této kapitoly.

Jak je snad i ze stručného výčtu zřejmé, pokouší se Wesolowski o takový přístup k problematice vztahu elity a třídy, který je na půdě marxistické teorie něčím novým, nikoli však duchu marxismu cizím. Jediná

výhrada, kterou by patrně bylo třeba k jeho pojetí vyslovit, je ta, že ve svých závěrech vychází pouze z podmínek a zkušeností nashromážděných praktickým vztahem panující třídy a elity v USA. Wesolowski sám si to uvědomuje a na tuto skutečnost na str. 82 upozorňuje. Soudí však, že jím navržené teoretické schéma, opírající se o situaci ve Spojených státech, může být aplikováno i na analýzu jiných soudobých kapitalistických společností. Domnívám se, že tato otázka není tak jednoduchá a že by zasloužila další pečlivé zkoumání.

Třetí kapitola Wesolowského knihy se zabývá funkcionální teorií sociální stratifikace. Vychází z kritiky statí dvou hlavních reprezentantů této teorie, K. Davise a W. Moora. (K. Davis, *A Conceptual Analysis of Stratification*, The American Sociological Review, 1942, č. 3, K. Davis, W. Moore, *Some Principles of Stratification*, The American Sociological Review, 1945, č. 2). Zároveň informuje i o polemice, která se po uveřejnění těchto statí v Americe rozvinula a ve které hlavním oponentem zmíněných autorů byl M. W. Tumin. (M. W. Tumin, *Some Principles of Stratification: A Critical Analysis*, „The American Sociological Review“ 1953, č. 4.) Protože však český čtenář byl už o této teorii i polemice poměrně podrobně informován J. Klofáčem a V. Tlustým (*Soudobá sociologie -I*, Praha 1965, str. 182—194) a protože Wesolowského obecné východisko i podstata jeho argumentace je shodná s argumentací našich autorů, není zapotřebí, aby- chom o této kapitole detailně referovali.

V závěrečné části své knihy se Wesolowski zabývá otázkou, k jakým přeměnám třídní struktury dochází v socialistické formaci. Vychází při tom ze tří předpokladů: 1. z marxovské teorie třídy, 2. z dosavadní praxe výstavby socialismu a 3. z programu dalších přeměn směřujících ke komunistické společnosti. Podobně jako to už zdůraznili někteří naši autoři (Michnáček, Urbánek), dochází k závěru, že s vítězstvím proletářské politické revoluce a se znárodněním kapitalistického vlastnictví výrobních prostředků zaniká hlavní základna existence tříd v onom pojetí, jak je chápal Marx a Lenin. To má

čtyři hlavní důsledky, které v procesu výstavby socialistické společnosti vedou k tomu, že se i vedlejší třídní znaky mezi jejími příslušníky stírají: 1. zaniká význam kritéria vztahu k výrobním prostředkům, 2. zmenšují se rozdíly v charakteru práce, zejména rozdíly mezi prací duševní a fyzickou i mezi prací průmyslovou a zemědělskou, 3. zmenšují se rozdíly v takových znacích sociálního postavení, jako jsou příjmy, vzdělání, využívání kulturních statků a společenský prestiž, 4. zmenšuje se psychologická diferenciacce, chápaná zde jako nestejná afirmace socialistického systému.

Protože v socialistické společnosti se postupně sjednocuje vztah různých skupin obyvatelstva k výrobním prostředkům a protože — což je důsledek této skutečnosti — se stále zmenšuje role tohoto vztahu jako determinanty jiných znaků sociálního postavení a obsahu společenského vědomí, „přejímají roli znaků diferencujících společnost stále více samotné znaky sociálního postavení, jako je charakter práce, příjmy, vzdělání, prestiž apod. (K podobnému názoru dospěl u nás P. Machonin: *K celkové charakteristice sociální struktury socialistické společnosti v díle Sociální struktura socialistické společnosti*, Praha 1966.) Tyto znaky, oddělené od determinujícího vlivu vztahu k výrobním prostředkům, si v socialismu uchovávají „autonomní“ existenci. A proto, i když v rozvinuté socialistické společnosti zanikají třídy, zůstává sociální diferenciacce, kterou můžeme nazvat rozvrstvením“ (str. 185—186).

Když Wesołowski došel k tomuto závěru, klade si otázku, zda se uvedené znaky v jednotlivých vrstvách socialistické společnosti „sbíhají“, tj. zda například výše příjmů je „synchronizována“ s vyšší vzdělání a prestiže. Odpovídá na ni záporně: charakter práce, výše příjmů, vzdělání a prestiže se jaksí „nesbíhají“, pro což používá název dekompozice. Znamená to, že jednotlivé skupiny obyvatelstva mají např. nízké vzdělání a vysoké příjmy, nebo vysoké příjmy a nízký prestiž apod. Zmíněná dekompozice znaků sociálního postavení může mít dvě formy: 1. vyrovnávání „úrovně“ některých znaků, které dříve byly vlastní různým třídám a

vrstvám, 2. „přeskakování“ jedné třídy druhou některým určujícím znakem sociálního postavení. Na důkaz těchto tezí uvádí několik empirických údajů z dnešního Polska a rovněž upozorňuje, jaké jsou psychologické důsledky této situace.

Poté autor přistupuje k významné, leč dosud velmi málo teoreticky zpracované otázce třídního panství v socialistické společnosti. Vystupuje proti zjednodušenému pojetí, které je v literatuře hlásící se k marxismu značně rozšířené, že totiž v kapitalistickém systému vládne třída kapitalistů a v socialistickém systému dělnická třída, a uvádí, že „jak v kapitalismu tak i v socialismu je přímé řízení země úkolem, který plní skupiny lidí, jež jsou k tomu specializovány“ (str. 195). Dále se zabývá otázkou, zda za socialismu vůbec existuje panující třída a třídní panství. Pokud jde o ekonomickou složku třídního panství, domnívá se, že „nastolení všehárodního vlastnictví výrobních prostředků je vlastně počátkem konce takového typu sociálních vztahů, ve kterých existuje »panující třída«. Za socialismu vlastně taková třída neexistuje, neboť neexistuje skupina lidí, která by z toho, že vlastní výrobní prostředky, měla zvláštní materiální prospěch“ (str. 198). To se ovšem vztahuje pouze na jednu složku třídního panství — na složku ekonomickou. Naproti tomu v oblasti politického a ideologického života se toto třídní panství uplatňuje. Panující třídou socialistické společnosti je dělnická třída, neboť 1. má zájem na existenci nového systému, 2. tento systém je organizován a chráněn její stranou, která ovládla státní aparát, 3. tento systém je sankcionován socialistickou ideologií, což je její ideologie. „Je však třeba upozornit, že dělníci jsou »panující třídou« spíše tehdy, »díváme-li se zpátky« než tehdy, když »se díváme vpřed«. Je to totiž třída, která když dosáhla moci (prostřednictvím své strany), formuje ekonomický systém, který je pro ni ve srovnání s předchozím systémem prospěšný, ale nevytváří pro ni aktuálně žáné ekonomické výsady. Aktuálně není ani třídou s nejvyššími příjmy. Proto by bylo těžké nazvat ji ekonomicky panující. Naproti tomu výraz-

něji vystupují prvky jejího panování politického a ideologického realizované stranou a vládou. Předpokládáme-li však postupující politickou a ideovou homogenizaci socialistické společnosti, docházíme k závěru, že rozvoj socialismu znamená zanikání vztahů, jež Marx označil názvem třídní panství“ (str. 199–200).

V závěrečné části poslední kapitoly analyzuje Wesolowski některé rozpory, ke kterým dochází mezi různými sociálními skupinami socialistické společnosti. Za základní — jak on říká strukturální — rozpor socialistické společnosti považuje rozpor mezi sociálně profesionálními skupinami, které nemají stejné příjmy, což souvisí s typem systému, který je zase charakterizován společenským vlastnictvím výrobních prostředků, nedostatkem statků a nutností uplatňovat zásadu „každému podle jeho práce“. V socialismu ovšem tento strukturální rozpor nevede k takovým následkům jako strukturální rozpor kapitalismu (protiklad práce a kapitálu), a to proto, že 1. rozdělování „podle práce“ je většinou společností uznáváno za „spravedlivé“ a 2. úsilí společnosti a státu, který ji řídí, směřuje k přetvoření této zásady v zásadu „spravedlivější“, tj. k rozdělování podle potřeb.

Rozpornost zájmů plynoucí z nedostatku statků může mít dvě formy. První forma se objevuje tehdy, kdy nerovné rozdělování je důsledkem uplatnění principu „každému podle práce“, druhá, když nerovné rozdělování důsledkem uplatnění tohoto principu buď není, nebo je, ale se závažnými odchylkami. Wesolowski pak podrobněji rozebírá oba tyto případy a analyzuje situace, k nimž vedou. V závěru kapitoly se potom zabývá i rozpory, které v socialistické společnosti plynou z nerovného rozdělování neekonomických statků, jako je vzdělání a politický vliv. V této souvislosti stojí ještě ze zmínku Wesolowského analýza vztahu rozpornosti zájmů a socialistického státu, zvláště pak otázka, zda vedoucí političtí činitelé socialistické společnosti jsou díky svému postavení materiálně privilegováni, či nikoli. Autor zde vychází z kritiky známé Burnhamovy koncepce obsažené v knize *Managerial Revolu-*

tion (New York 1941), že „politicko-hospodářští manažeři“ socialistického státu a hospodářství se stávají „vládnoucí třídou“, poněvadž dosahují kontroly výrobních prostředků a díky tomu začínají být privilegováni rovněž při rozdělování národního důchodu. Není sporu, že v socialistických společnostech skupina vedoucích činitelů politicko-hospodářského života bezprostředně kontroluje výrobní prostředky. Vzniká však otázka, zde je z tohoto titulu rovněž materiálně privilegována. To je klíčový problém při hodnocení Burnhamovy teorie. Burnham však neodpovídá jasně, co chápe pod termínem „materiální privilegovanost“. Wesolowski píše, že tento termín může mít dvoji význam: 1. jedni prostě mají vyšší příjmy než druzí, 2. někteří lidé mají příjmy neúměrně vysoké vzhledem ke své práci. Burnham nikde neříká, o kterou z těchto dvou možností mu běží. Je zřejmé, že ve shodě s principem „každému podle práce“ nemůže být za materiální privilegovanost považován pouze samotný vyšší plat. Naproti tomu je za ni možno považovat plat vyšší, než jaká je skutečná hodnota práce. Wesolowski tudíž celou otázku uzavírá takto: „V tomto pojetí je důležitá nikoli samotná výše odměn řídicího personálu různých stupňů (včetně stupňů nejvyšších), nýbrž porovnání této výše se složitostí práce na vedoucích místech. Doposud nikdo takové srovnání neprovedl. Otázka tudíž zůstává — teoreticky vzato — „otevřená“. Leč zběžná znalost situace například v naší zemi dovoluje tvrdit, že příjmy vedoucích politických činitelů nejsou u nás ve srovnání s platy na jiných, méně složitých místech, vysoké. Tak tedy, ve svém klíčovém bodě, je Burnhamova teorie přinejmenším pochybná“ (str. 218).

Jak je snad zřejmé ze stručného výčtu problematiky knihy *Třídy, vrstvy a moc*, je tato Wesolowského práce významným příspěvkem k marxistickému poznání některých otázek třídního panství a struktury socialistické společnosti. Hlavní přínos knihy spatřuji v těchto bodech: 1. Ve způsobu, jakým autor využívá názorů klasiků marxismu-leninismu při řešení soudobých otázek. 2. V pokusu o nový pohled na otázku vzta-

hu třídního panství a moci elity. 3. Ve snaze proniknout k jistým podstatným otázkám struktury socialistické společnosti a jejich rozporů.

S některými Wesolowského závěry nemusí

pochopitelně každý souhlasit. Kdo však chce jít v řešení jím nadhozených a analyzovaných otázek dále, nemůže jeho rozbory ponechat bez povšimnutí.

JAN SEDLÁČEK